

ACTA POLITOLOGICA

www.acpo.cz

INTERNETOVÝ RECENZOVANÝ ČASOPIS

2010 | Vol. 2 | No. 2 | ISSN 1803-8220

DOLNÝ, Branislav. (2010). IVO Barometer – zrkadlo kvality demokracie na Slovensku? *Acta Politologica*, Vol. 2, No. 2, s. 247-260. ISSN 1803-8220.

Tento článok podléhá autorským právům, kopírování a využívání jeho obsahu bez řádného odkazování na něj je považováno za plagiátorství a podléhá sankcím dle platné legislativy.

Internetový recenzovaný časopis vydává Univerzita Karlova v Praze,
Katedra politologie Institutu politologických studií Fakulty sociálních věd.

Acta Politologica | Katedra politologie | Institut politologických studií | Fakulta sociálních věd |

Univerzita Karlova v Praze | U Kříže 8 | 158 00 Praha 5 – Jinonice

www.acpo.cz | acpo@fsv.cuni.cz | +420 251 080 214

IVO Barometer – zrkadlo kvality demokracie na Slovensku?¹

Branislav Dolný²

MESEŽNIKOV, Grigorij - BÚTORA, Martin - KOLLÁR, Miroslav (editori): *Slovensko 2008, Trendy v kvalite demokracie*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky, 2009. 175 s.

Za posledných 20 rokov zažíva demokracia vo svete jasný triumf a ťažko dnes nájsť akúkoľvek inú životaschopnú a príťažlivú alternatívu. Spolu s jej expanziou tiež postupne badať odklon od vysvetľovania prechodov režimov k demokracii, či hľadania podmienok pretrvania demokracie, ktoré dominovali politickej vede do 90.rokov 20.storočia. Stále viac je viditeľný presun k otázke jej vnútornej kvality [Ringen 2007]. Predstaviteľom tohto trendu je aj projekt Inštitútu pre verejné otázky (IVO), ktorý v roku 2008 zahájil hodnotenie kvality demokracie na Slovensku pod názvom IVO Barometer. Reflektuje tak potrebu pozrieť sa hlbšie do vnútra našej demokracie, ktorá síce spĺňa minimálne požiadavky kladené na demokratický režim, avšak to neznamená, že sa s týmito minimálnymi požiadavkami musíme uspokojiť. Ako sa však ukazuje, hodnotenie kvality demokracie nie je rozhodne ľahkou úlohou a preto nie je jednoduché nájsť odpovede na základné otázky ako napr. aká kvalitná je naša demokracia, či kde sú jej najväčšie nedostatky. Situáciu veľmi prilietavo zhodnotil Ringen [2007], ktorý hovorí, že sme ako slepý v tme, nielenže nedokážeme odpovedať na otázku kvality demokracie, ale nevieme ani akým spôsobom nájsť odpoveď. Cieľom tejto analýzy bude preto zistiť, nakoľko je výskum IVO Barometer vhodným nástrojom na meranie a hodnotenie kvality demokracie na Slovensku. Zameraná bude predovšetkým na posúdenie projektu a jeho merania z hľadiska ich vyrovnania sa s viacerými teoretickými a metodologickými výzvami, ktoré stoja pred každým podobným pokusom hodnotiť stav demokracie a jej kvality. Výsledkom by mala byť odpoveď na otázku do akej miery je IVO Barometer dôveryhodným odrazom stavu a kvality demokracie na Slovensku a do akej miery môžu byť jeho dáta a výsledky využiteľné ako podklady pre ďalších výskumníkov. Potrebu zodpovedania týchto otázok zvyrazňujú aj skutočnosti, že hodnotenie demokracie IVO sa pravidelne teší relatívne významnej mediálnej pozornosti, dokonca bolo zdrojom otvorenej kontroverzie s premiérom Robertom Ficom³.

¹ Tento článok bol vytvorený realizáciou projektu "Globálne a lokálne procesy na Slovensku: rozvoj spoločenských inovácií v podmienkach internacionalizácie Európskej únie", na základe podpory operačného programu Výskum a vývoj financovaného z Európskeho fondu regionálneho rozvoja.

² Mgr. Branislav Dolný pôsobí na Katedre politológie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave ako koordinátor výskumných aktivít Centra excelentnosti pre spoločenské inovácie Univerzity Komenského. Kontakt: dolny@fphil.uniba.sk.

³ Bližšie Mesežnikov [2009].

Výbornú príležitosť k naplneniu vyššie uvedených cieľov a zodpovedaniu s tým súvisiacich otázok poskytuje publikácia „Slovensko 2008, trendy v kvalite demokracie“ editorov Grigorija Mesežnikova, Martina Bútoru a Miroslava Kollára, ktorá vyšla v rámci tohto projektu v roku 2009. Vďaka tomu, že kniha sumarizuje nielen výsledky hodnotenia za dlhšie obdobie jedného roka, je doplnená aj o niektoré ďalšie kapitoly, čím ponúka dostatočne komplexný rámec umožňujúci širšie hodnotenie celého projektu.

Štruktúra knihy sa odvíja predovšetkým od štruktúry výskumu a jednotlivé kapitoly predstavujú hodnotenie demokracie vo vybraných oblastiach tak ako ich určuje štruktúra merania. Navyše je obohatená o kapitolu zaoberajúcu sa názormi verejnosti na vývoj slovenskej spoločnosti a záver Martina Bútoru.

V úvode predstavujú editori zámery projektu IVO Barometra a metodológiu projektu. Projekt si za svoj cieľ kladie hodnotiť na kontinuálnej báze každý štvrtrok vývojové trendy demokracie na Slovensku s pomocou zostaveného tímu domácich expertov. Metodológia projektu je založená na systematickom monitoringu a analýze hlavných vývojových trendov v piatich kľúčových oblastiach (s. 7). Päťicu oblastí hodnotenia tvoria demokratické inštitúcie a právny štát; legislatíva; ochrana a dodržiavanie ľudských a menšinových práv; nezávislé médiá a médiá verejnej služby; zahraničná politika z euro-integračného a transatlantického aspektu.

Hodnotenie jednotlivých oblastí je vytvárané v štvrtročných intervaloch pod vedením IVO na základe podkladových analýz odborníkov z prostredia akademických a výskumných inštitúcií. Okrem podkladových analýz majú experti navrhnúť rating príslušnej oblasti na škále 1,00 – 5,00 bodov s rozdelením na 0,25 bodov. Výnimkou je oblasť zahraničnej politiky, ktorá sa nehodnotí číselným ratingom, ale iba „naratívne“. Najvyššia hodnota ratingu 1,00 má vyjadrovať „optimálny stav kvality demokracie podľa štandardov a porovnávacích kritérií uplatňovaných na pôde Európskej únie a Rady Európy v oblasti stability inštitúcií, politickej demokracie, ľudských práv a slobôd“ (s. 7). V úvode sú tiež jednotlivé oblasti hodnotenia bližšie charakterizované a rozpracované do podoby konkrétnejších skúmaných aspektov, ktoré tak tvoria súbor indikátorov pre hodnotenie. Pri bližšom pohľade sú podľa môjho názoru teoretické a metodologické východiská projektu v tejto podobe nedostatočné. Predovšetkým trpia výraznou stručnosťou a skratkovitosťou úvodnej kapitoly. Výsledkom je nejasná koncepcia demokracie a jej kvality, chýbajúce vysvetlenie výberu piatich skúmaných dimenzií, či nezdôvodnená odlišnosť v spôsobe hodnotenia zahraničnej politiky. Tieto skutočnosti potom predstavujú výrazné riziká pre hodnovernosť a obhájitelnosť merania a jeho výsledkov.

Na základe zmienených priebežných správ a ratingov potom vypracoval IVO celoročný rating, ktorý je priemerom celkových štvrtročných hodnotení. Konkrétne má podľa IVO Barometra celoročná priemerná známka kvality demokracie na Slovensku v roku 2008 hodnotu 2,9 bodu. Z priemerných štvrtročných známok IVO Barometra jasne vyplýva skutočnosť, že celková kvalita demokracie sa počas roka postupne zhoršovala. Rovnako tak

nastal v priebehu roka pokles aj v každej z jednotlivých hodnotených oblastí. Konkrétne hodnotenia a priemery za uvedený rok sumarizuje tabuľka (v knihe uverejnená na s. 13), ktorú pre lepší prehľad uvádzam nižšie.

Tabuľka: Hodnotenie kvality demokracie na Slovensku projektu IVO Barometer za rok 2008

	1. Q/2008	2. Q/2008	3. Q/2008	4. Q/2008	Priemer 2008
Celkové hodnotenie	2,6	2,8	2,9	3,1	2,9
Dem.inštitúcie a právny štát	2,75	2,75	3,00	3,25	2,9
Legislatíva	2,50	2,50	2,50	2,75	2,6
Ľudské a menšinové práva	2,75	2,75	2,75	3,00	2,8
Nezávislé médiá	2,50	3,00	3,25	3,50	3,1

Nasledujúcich päť kapitol knihy tvoria analýzy jednotlivých hodnotených oblastí, ktoré majú udelené hodnotenia bližšie vysvetliť a zároveň poukázať na pozitívne či negatívne javy či trendy vývoja.

Zámerom kapitoly Demokratické inštitúcie a právny štát, tak ako sú uvedené v úvode knihy je „vyhodnotiť kľúčové aspekty pôsobenia inštitúcií ústavného systému a dodržiavanie princípov právneho štátu. Predmetom hodnotenia je stabilita a efektivita inštitúcií, vyváženosť ich pôsobenia z hľadiska dodržiavania kompetenčného rámca, prax s ich personálnym budovaním, charakter uskutočňovaných legislatívnych úprav, miera vynútiteľnosti práva, spôsob riešenia konfliktných resp.krízových situácií vo vnútornej politike, transparentnosť činnosti orgánov verejnej moci“ (s. 8). Autori analýzy⁴ konštatujú pre rok 2008 pokračovanie a prehlbovanie trendov z predchádzajúcich dvoch rokov, keď sa vládna koalícia snažila zabezpečiť dostatočnú stabilitu ústavného systému a celkovú efektivitu pôsobenia ústavných inštitúcií v záujme zachovania dosiahnutého mocenského postavenia (s. 15). Poukazujú predovšetkým na väčšinový (nekonsenzuálny) prístup (s. 15), resp. „majoritarizáciu“ vládnutia (s. 16), ktoré uprednostňuje premiér Robert Fico, kde nemusí hľadať konsenzus s opozíciou. Napriek tomu, že základné inštitucionálne piliere súčasná vláda nezmenila a princípy ústavného liberalizmu sú dnes vďaka úspešnému procesu konsolidácie po roku 1998 pomerne silne zakotvené, sa výkon moci podľa autorov vzdáľuje od konsenzuálneho modelu demokracie, ku ktorému politický systém na Slovensku inklinuje (s. 16). Okrem ignorovania návrhov opozičných strán a popierania oprávnenosti opozície kritizovať vládu boli prejavmi tohto trendu aj znemožnenie poslaneckej kontroly na ministerstve dopravy, zvolávanie mimoriadnych schôdzí parlamentu na návrh opozície o

⁴ Autormi podkladových analýz sú Soňa Szomolányi, Peter Učeň a Grigorij Mesežnikov, editorom textu kapitoly je Grigorij Mesežnikov.

vyšlovení nedôvery členom vlády na večerné a nočné hodiny, zužovanie priestoru opozície pri hodine otázok členom vlády v parlamente, verbálna kriminalizácia vybraných opozičných predstaviteľov prípadne opozície ako celku. Výsledkom tejto „majoritizácie“ bolo obmedzenie kontrolnej funkcie parlamentu voči vláde (s. 16).

Pri hodnotení pôsobenia parlamentu tiež upozorňujú na viaceré kontroverzné návrhy prijaté či predložené vládou väčšinou, ktoré mali zasahovať do existujúceho systému delby moci ústavných pravidiel (uznesenie konštatujúce porušenie zákona pri privatizácii Slovenského plynárenského priemyslu, návrh na zriadenie vyšetrovacích výborov), porušovať princípy právnej istoty (zákon meniaci spôsob rozhodovania v spoločnostiach s účasťou štátu, otvorenie druhého piliera dôchodkového systému) či trestať a zastrášať opozičných poslancov za ich politickú činnosť (iniciovanie trestného oznámenia na poslanca Lipšica, uznesenie žiadajúce poslancov Strany maďarskej koalície napíňať sľub poslancov). V oblasti uplatňovania princípov právneho štátu si autori všímajú viaceré známe kauzy ako napr. prípad falšovania podpisov poslanca Slotu poslancom Rafajom v parlamente, pokusy o elimináciu špeciálneho súdu a predovšetkým prípad stavby skládky odpadu v Pezinku, kde podľa nich došlo „k bezprecedentnej udalosti z hľadiska uplatňovania princípov právneho štátu“ (s. 24). Výraznú kritiku si vyslúžila vláda v oblasti stranického klientelizmu, ktorý podľa nich nadobudol systémovú podobu, navyše premiér svojimi výroky „túto patológiu fungovania vládnych strán označil za normálny jav“ (s. 28), čo môže tieto trendy iba posilňovať. Výmeny ministrov, ktoré zväčša nasledujú problém neriešia, iba zahmlievajú a potrebné je posilniť inštitucionálne prekážky zneužívania verejných financií. Na tomto mieste prichádzajú autori do istej miery špekulatívnemu vysvetleniu premiérovho prístupu k problému klientelizmu, ktorý „indikuje, že premiér môže mať z dôvodov istej prepojenosti záujmových skupín v pozadí tej-ktorej strany zviazané ruky“ (s. 28).

Celkovo je prezentované hodnotenie tejto kapitoly asi najlepšie charakterizované vlastnými slovami autorov, „hoci systém najvyšších ústavných inštitúcií pôsobil s dostatočnou mierou stability a funkčnosti, silnejúci stranický klientelismus a zámerne vyvolávaná a udržiavaná konfrontácia vo vzťahoch medzi politickými aktérmi však oslabovali jeho demokratický obsah“ (s. 17).

V súvislosti s týmto hodnotením považujem za potrebné pristaviť sa pri problematike konsenzuálneho a väčšinového rozhodovania resp. konfrontácie vládnej koalície a opozície. Podľa môjho názoru je otázne do akej miery v prostredí parlamentnej demokracie založenej na medzistraníckom modeli vzťahov poslancov a členov vlády možno očakávať konsenzuálny prístup a vzťahy vládnej väčšiny a opozície. Ešte problematickejšie je potom hodnotenie konsenzuálnosti týchto vzťahov ako indikátora kvality demokracie. Rovnako tak je sporné aj tvrdenie autorov, že výkon moci väčšinovým rozhodovaním vládnej koalície vzdáľuje Slovensko od konsenzuálneho modelu demokracie. Slovenský politický systém bezpochyby obsahuje viacero formálnych aj neformálnych prvkov charakteristických pre konsenzuálny model demokracie (napr. pomerný volebný systém, pomerné zastúpenie parlamentných strán vo výboroch, miesto podpredsedu parlamentu pre opozíciu), základným pravidlom

rozhodovania však zostáva väčšinové hlasovanie s deliacou líniou vládnej koalície a opozície. Z uvedeného dôvodu nemožno očakávať výraznú konsenzuálnosť vládnej koalície a opozície pri prijímaní legislatívy či vládnych opatrení a nie je ani dôvod aby sme ju považovali za znak kvality demokracie. Tieto mechanizmy fungovania parlamentnej demokracie bežné aj v iných krajinách umožňujú vládnej väčšine presadzovať politiku podľa svojho uváženia na základe demokratického mandátu a vzhľadom na súťaž medzi stranami celkovo nedávajú veľa dôvodov na prijímanie návrhov opozície. Na druhej strane je vládna väčšina za svoje kroky a výsledky vládnutia zodpovedná občanom vo voľbách a tu leží miesto, kde sa opozícia môže najlepšie presadiť. Je dôležité tiež pripomenúť, že súčasná vládna koalícia na rozdiel od neslávne známeho obdobia vlády Vladimíra Mečiara z rokov 1994-98 v zásade rešpektuje písané aj nepísané pravidlá zastúpenia v orgánoch parlamentu, čo umožňuje naplňať jej základné kontrolné funkcie. Z tohto pohľadu preto možno označiť námietky autorov súvisiace s tzv. majoritarizáciou vládnutia a konfrontáciou ako zväčša neodôvodnené. Konfrontácia vládnej koalície a opozície je prirodzeným výsledkom straníckej súťaže rovnako tak nie je dôvod vyžadovať akceptovanie návrhov opozície. Na druhej strane je však potrebné dodať, že niektoré pravidlá upravujúce fungovanie parlamentu dovoľujú vládnej väčšine prílišné obmedzovanie priestoru opozície v jej možnostiach kontroly a predkladania návrhov a tu možno kritiku považovať za oprávnenú. Príkladmi sú napr. znemožnenie poslaneckých prieskumov, či vyradenie návrhov z programu schôdze parlamentu ešte pred ich prerokovaním. V týchto prípadoch by rozhodne stálo za zváženie zúženie priestoru pre väčšinové hlasovanie v záujme ochrany legitímnych nárokov opozície a tým aj zvýšenia demokratickej kvality systému.

Druhou hodnotenou oblasťou je legislatíva, ktorá si za cieľ kladie vyhodnotiť jednak kvalitu procesu jej tvorby, ako aj obsahovú stránku a to „jej zlučiteľnosť so smerovaním krajiny k väčšej otvorenosti, prehlbovaním demokracie, decentralizácii a rozširovaniu priestoru pre pôsobenie trhových mechanizmov (s. 9). Autori⁵ hodnotia celkovú orientáciu prijatej legislatívy ako posilňujúcu pozíciu štátu a orgánov výkonnej moci najmä v sociálno-ekonomickej oblasti, čo je v súlade so základnými východiskami vlády (s. 29). Rovnako ako v predchádzajúcej kapitole poukazujú na nekonsenzuálny prístup pri schvaľovaní zákonov. Tento prístup, potvrdený prihlásením sa k princípu „vítaz berie všetko“ predsedom parlamentu, podľa nich signalizoval jednoznačný príklon k autoritárskemu chápaniu výkonu moci aj v oblasti tvorby legislatívy (s. 30-31). V tomto prípade platia rovnaké výhrady týkajúce sa konsenzuálnosti a väčšinového rozhodovania, ktoré som už uviedol pri predchádzajúcej kapitole. Nie je dôvod očakávať konsenzuálny prístup s opozíciou pri prijímaní zákonov ako pravidlo. Preto podľa môjho názoru nie je nekonsenzuálnosť v tomto zmysle žiadnym znakom autoritárstva.

V ďalších častiach kapitoly na konkrétnych príkladoch dokladajú účelový výklad či priamo porušovanie procedurálnych pravidiel pri prijímaní legislatívy prostredníctvom

⁵ Autori podkladových analýz sú Jaroslav Pilát, Grigorij Mesežnikov a Ernest Valko, editorom textu kapitoly je Grigorij Mesežnikov

inštitútu skráteného legislatívneho konania alebo praxou novelizácie zákonov inými nesúvisiacimi právnymi normami. Zaznamenávajú aj rozporuplné skúsenosti zapojenia a spolupráce s organizovanými záujmovými skupinami a verejnosťou pri schvaľovaní právnych predpisov. V tomto bode sa ukázali jednak pozitívne príklady (antidiskriminačný zákon, zákon o slobodnom prístupe k informáciám) ale aj ich ignorovanie (tlačový zákon). Kritiku si v tejto oblasti vyslúžili snahy legislatívne okliešťať práva vlastníkov v súvislosti s budovaním diaľnic a rýchlostných ciest (s. 37) spolu s prijímaním zákonov deklarujúcich zásluhy jednotlivých politických osobností (s. 40).

Štvrtá kapitola zaoberajúca sa ochranou a dodržiavaním ľudských a menšinových práv⁶ hodnotí vývoj v tejto oblasti ako nadväzujúci na trendy z predchádzajúcich rokov. Konkrétne vidia autori pokračujúci a viditeľný posun k zvyšovaniu štátneho záujmu prípadne záujmu „štátotvorného národa“ nad záujmy a práva jednotlivcov, iných osôb a neštátnych subjektov (s. 43). Hovorí tiež, že pri prijímaní právnych predpisov týkajúcich sa ľudských práv spravidla neuplatňoval princíp participatívnej demokracie a činnosť štátnych orgánov v tejto oblasti charakterizovalo slabé zvnútornenie ľudsko-právnych princípov (s. 43-44). Kľúčovú úlohu v oblasti ochrany ľudských práv zohrávali podľa nich mimovládne organizácie (s. 45). Výrazne znepokojivo pôsobí ich konštatovanie, že v roku 2008 sa tendencie k obmedzovaniu základných práv a slobôd pomaly presúvali z polohy hrozieb do polohy reálnych krokov, čoho dôkazmi sú napr. sporné rozhodnutia súdov trestajúce médiá za výroky o politikoch, návrh novelizácie zákona o štátnom jazyku či postup Ministerstva školstva vo vecí učebníc pre maďarské školy. Za najmarkantnejší prejav porušovania ľudsko-právnych princípov a princípov demokratického štátu v legislatívnej oblasti označili nový tlačový zákon, naopak uznanie si vyslúžili novely antidiskriminačného zákona a zákona o slobodnom prístupe k informáciám. Kapitola upozorňuje aj na pretrvávajúce problémy ďalších ľudsko-právnych otázok ako sú diskriminácia, boj s rasizmom a extrémizmom či postavenie Rómov.

Zrejme najviac kritickou kapitolou je analýza nezávislých médií⁷, čo sa odrazilo aj v udelenom hodnotení. Jej zámerom je posúdenie podmienok pôsobenia konkrétnej práce médií, najmä z pohľadu legislatívnej ochrany slobody prejavu a nezávislosti médií, ako aj podmienok pre nezávislé vykonávanie novinárskej práce a slobodnú súťaž na mediálnom trhu (s. 10-11). Autori v tejto oblasti zaznamenali permanentný regres (s. 74) K tomuto uvedenému stavu prispelo viacero skutočností. Nové legislatívne úpravy pre fungovanie médií (predovšetkým tlačový zákon a jeho nové právo na odpoveď) spolu s rozhodnutiami súdov v praxi vytvárajú výrazné potencionálne hrozby slobody prejavu a nezávislosti médií. Pretrvávajúce ekonomické problémy médií verejnej služby a a navrhované riešenia pre ich fungovanie (obmedzenie reklamy, zmluvy so štátom) majú prispieť k zmene ich charakteru a

⁶ Autori podkladových analýz sú Janka Debrecéniová, Kálmán Petöcz, editorom textu kapitoly je Grigorij Mesežnikov.

⁷ Autori podkladových analýz sú Miroslav Kollár, Zuzana Mistríková, Tomáš Czwitkovics, editorom textu kapitoly je Miroslav Kollár.

závislosti od štátu. Znepokojenie vyvolávajú aj podozrenia z previazanosti vlády a predstaviteľov televízneho biznisu, čo sa prejavilo v zásahoch do procesu digitalizácie.

Pri hodnotení oblasti médií by som rád upozornil predovšetkým na skutočnosť, že viaceré kritizované body vytvárajú skôr potencionálne hrozby do budúcnosti a ich skutočné účinky na stav nezávislosti médií je potrebné posudzovať až s ohľadom na ich uplatňovanie v aplikačnej praxi. S odstupom času a po prvých skúsenostiach napr. s fungovaním tlačového zákona sa tak zdá byť hodnotenie ako zbytočne prísne, keďže sa zatiaľ neukázal byť takou hrozbou slobody médií a novinárov ako naznačujú analýzy v publikácii. Z tohto prípadu plynie isté poučenie, že je lepšie do hodnotenia zahrnúť iba aktuálny stav oblasti miesto potencionálnych hrozieb, ktoré môžu byť v rámci debaty pri prijímaní noriem zveličené a nemusia sa v praxi naplniť. Toto sa týka rovnako oblasti ľudských práv, ktorá sa tlačovým zákonom rovnako zaoberá.

Do veľkej miery odlišne oproti predchádzajúcim kapitolám pôsobí hodnotenie v kapitole zahraničná politika⁸. Tá uznanlivo hodnotí výsledky dosiahnuté v integrácii do EÚ a podobne aj plnenie záväzkov vyplývajúcich z členstva v NATO (s. 75). Autori si však všímajú aj problematické stránky a výzvy pre zahraničnú politiku Slovenska ako sú príspevok Slovenska do tvorby spoločných európskych politík, závažné zhoršenie slovensko-maďarských vzťahov, objavujúcu sa nejednotnosť rétoriky premiéra a oficiálnych stanovísk diplomacie, či energetická závislosť od Ruska. Kapitola ako celok veľmi komplexne popisuje stav v oblasti zahraničnej politiky v danom roku, avšak chýba jej konkrétnejšie hodnotenie a prepojenie s otázkami kvality demokracie. Spracovaním v tejto podobe by sa tak skôr hodila do správy o stave spoločnosti, ktorú IVO už dlhé roky úspešne vydáva.

Nasledujúce dve kapitoly sa síce už priamo netýkajú hodnotenia IVO Barometra, prinášajú informácie a pohľady, ktoré ho vhodne dopĺňajú.

Mimoriadne zaujímavá je z tohto pohľadu predovšetkým kapitola autoriek Zory Bútorovej a Olgy Gyarfášovej „Slovensko očami verejnej mienky: spoločenská klíma, politická scéna, etnické vzťahy“, ktorá analyzuje dostupné empirické údaje z výskumov verejnej mienky a prináša tak podnetnú konfrontáciu predchádzajúceho hodnotenia jednotlivých oblastí expertmi s vnímaním občanov. Kľúčovou z môjho pohľadu je významná odlišnosť hodnotenia celkového stavu demokracie a jednotlivých oblastí IVO Barometrom a občanmi. Ako ukazujú výskumy prezentované v tejto kapitole občania hodnotia celkové smerovanie Slovenska prevažne pozitívne.

Rozdielnosť je zrejmejšia pri bližšom pohľade na jednotlivé spoločenské oblasti kde vidíme, že okrem oblasti korupcie zostávajú hodnotenia občanov kľúčových oblasti stavu demokracie, dodržiavania ľudských práv a slobody a nezávislosti médií (teda oblastí, ktoré hodnotil IVO Barometer ako zhoršujúce sa) prevažne neutrálne. Rovnako tak stúpila v období vládnutia súčasnej vlády dôveryhodnosť ústavných inštitúcií, predovšetkým vlády a

⁸ Autormi podkladových analýz sú Martin Bútor, Vladimír Bilčík, Tomáš Strážay, Vladimír Tarasovič, editor textu nie je uvedený.

parlamentu. Odlišnosti v hodnotení podčiarkuje aj fakt, že podiel optimistov v populácii dosiahol najvyššiu hodnotu za posledných desať rokov (s. 93).

Za spokojnosťou občanov so smerovaním Slovenska sa podľa autoriek kapitoly vo významnej miere skrýva spokojnosť s ekonomickou situáciou na makro i mikro úrovni, čo bolo odrazom ekonomicky mimoriadne úspešného roku 2008. Ľudia (na rozdiel od tvorcov IVO Barometra) neprípisovali veľkú váhu varovným politickým signálom a neznepokojili ich natoľko, aby sa principiálne oslabilo ich presvedčenie o správnosti smerovania Slovenska (s. 113).

Podľa môjho názoru však môže byť vysvetlením uvedeného rozdielneho vnímania okrem dobrej ekonomickej situácie aj schopnosť tejto vlády vzbudzovať u veľkej časti občanov pocit vnímavosti ich potrebám, záujmom a požiadavkám. Bez ohľadu na to, či ide iba o falošný dojem, alebo tento pocit môže byť podložený skutočnými krokmi je práve oblasť responzívnosti tou, ktorá je podľa môjho názoru dôležitou súčasťou demokracie, nielen v teórii ale aj vo vnímaní občanov. IVO Barometer však v jeho terajšej konštrukcii nedokáže responzívnosť do svojho hodnotenia zahrnúť. Práve toto môže byť príčinou, prečo sa jeho hodnotenie tak líši od hodnotenia bežných občanov.

Časťou, ktorá uzatvára hodnotenie demokracie v roku 2008 je kapitola Martina Bútoru „Postscriptum : na ceste svieti oranžová“, ktorá sa síce z veľkej väčšiny venuje udalostiam prvej polovice roku 2009⁹, v závere však prináša isté náznaky syntézy hodnotenia stavu demokracie na Slovensku. Autor prináša svoje hodnotenia aktuálnej situácie na Slovensku a tvrdí, že Slovensko ešte vždy nemá vyriešené niektoré dôležité otázky svojej štátnosti ekonomiky a demokracie. Taktiež líderské schopnosti súčasnej vládnej koalície sa nerozvinuli do takej podoby, ktorá by zodpovedala náročným požiadavkám doby (s. 133). Podľa neho nám síce nehrozí zánik demokracie, v prípade jej kvality je tu však aktuálna hrozba jej však jej pomalého a tichého úpadku, ktorý nemusíme včas zaregistrovať.

Záverečnou kapitolou knihy je príloha s hodnoteniami stavu demokracie za prvý štvrtrok 2009 rovnakej štruktúre ako v roku 2008. Zaujímavosťou môžu byť jeho výsledky, ktoré sa v žiadnej z oblastí nijako nelíšili od posledné štvrtroku predchádzajúceho roku, čím sa však potvrdilo medziročné zhoršenie v každej z nich.

Pre komplexnejšie hodnotenie publikácie ako aj samotného IVO Barometra, bude vhodné zasadiť ho do širšieho porovnávacieho rámca s inými prístupmi k meraniu a hodnoteniu stavu demokracie vo svete. Na tomto mieste je predovšetkým vhodné upozorniť na zaujímavý charakter merania IVO v porovnaní s inými doterajšími prístupmi k meraniu a hodnoteniu kvality demokracie vo svete. Výskum demokracie, jej konceptualizácia a meranie jej kvality má zväčša charakter kvantitatívnych meraní s použitím prepracovaných štatistických metód na základe dát veľkej vzorky krajín [Munck, Verkuilen 2002]. Tieto merania poskytujú svoje výsledky vo forme číselných indexov, ktoré uľahčujú ich

⁹ Udalosti okolo špeciálneho súdu, korupčné a klientelistické kauzy, vulgárne útoky predsedu SNS Jána Slotu, plynová kríza, ekonomická kríza, prezidentské voľby

interpretáciu a využitie v ďalších komparatívnych výskumoch. Príkladmi takéhoto prístupu sú napr. všeobecne známe výskumy Freedom House, Polity IV, či Bertelsmanovej nadácie. Tieto indikátory sú však všeobecne neúčinné v rozlíšení medzi samotnými fungujúcimi liberálnymi demokraciami v zmysle či fungujú lepšie či horšie na kľúčových dimenziách demokracie [Dunleavy, Margetts, 1994]. Z tohto dôvodu je pre hodnotenie demokracií a odhaľovanie jej konkrétnejších problémov v prípadoch fungujúcich liberálnych demokracií (medzi ktoré možno zaradiť aj Slovensko) potrebné kvalitatívne analýzy jednotlivých prípadov [Berg-Schlosser 2004]. Príkladom podobných analýz sú predovšetkým tzv. demokratické audity, ktoré boli vypracovávané pre niektoré krajiny sveta s cieľom zodpovedať na otázku aká je kvalita demokracie v danej krajine a identifikovať problematické body prípadne potrebné reformy. Hlavnými rozdielmi demokratického auditu a iných foriem hodnotenia sú predovšetkým štyri charakteristiky, ktoré uvádza Beetham [1999]. Demokratický audit je svojim charakterom domáci projekt v ktorom kvalitu demokracie hodnotia domáci občania resp. odborníci, nie porovnávacie medzinárodné hodnotenie zvonka. Druhou odlišnosťou je, že si uvedomuje nedokonalosť demokracie v etablovaných vyspelých demokraciách, čo znamená, že proces demokratizácie nie je nikdy ukončený. Z toho vyplýva aj tretia odlišnosť, že koncepcia demokracie je výrazne širšia a hodnotiace kritériá striktnjšie ako tradičných kvantitatívnych porovnaní, ktoré vychádzajú zväčša zo štandardov súťaživých volieb a ochrany ľudských práv. Poslednou odlišnosťou je odmietanie agregácie rôznych aspektov do jedného (číselného indexu) jednak z dôvodu teoretického problému váženia jednotlivých aspektov, ako aj praktickej nevhodnosti, keďže agregáciou by sa strácalo dôležité odlišenie problematických a uspokojivých aspektov z demokratického pohľadu. Pri charakteristike demokratického auditu je tiež potrebné uviesť, že jeho cieľom je snaha o systematické zhodnotenie celkovej inštitucionálnej štruktúry a praktík v danej krajine z demokratického pohľadu a napĺňanie základných demokratických ideálov. Tieto ciele sú zväčša previazané z debatou a snahami o reformy demokratického politického systému a demokratizáciu politického rozhodovania v danej krajine a to aj napriek tomu, že ide o prípady vyspelých západných demokracií.

Zo stručného popisu publikácie a projektu IVO Barometra sa jasne ukazuje, že svojim charakterom a cieľmi má toto hodnotenie veľmi blízko k prístupu demokratického auditu (aj keď sa k nemu nijakým spôsobom nehľási), t.j. ide o hĺbkovú analýzu jedného prípadu etablovanej demokracie¹⁰ domácimi hodnotiteľmi. Na druhej strane sú tu aj odlišnosti, keďže agreguje výsledky do číselných hodnotení, rovnako tak je odlišný aj celkový zámer, keď sa hodnotenie nesústreďuje na celkové hodnotenie základných politických inštitúcií a uplatňovania demokratických ideálov (v zmysle ich demokratickosti), ale ide skôr o

¹⁰ Dôkazom toho, že Slovensko možno považovať za demokraciu spĺňajúcu štandardy vyspelej liberálnej demokracie sú výsledky viacerých medzinárodných meraní, bližšie napr. Malová a Dolný [2008:68].

hodnotenie politických rozhodnutí a trendov (v zmysle pojmu *good governance*) v úzkom časovo vymedzenom období.¹¹

Práve IVO Barometer je príkladom takejto hĺbkovej analýzy, ktorých je aj v medzinárodnom kontexte stále výrazný nedostatok a Slovensko tak jednou z mála krajín, kde sa podobný typ výskumu realizuje. Výrazným prínosom je tak už realizácia samotného zámeru hodnotiť kvalitu demokracie a jej vývoja na Slovensku. Doteraz sme sa pri hodnotení demokracie na Slovensku museli spoliehať zväčša na široké medzinárodné kvantitatívne porovnania, ktoré svojimi indexmi poskytujú iba veľmi hrubé meranie jej stavu a kvality. Publikácia tak pomáha identifikovať a poukázať na celý rad problematických miest vo fungovaní demokracie na Slovensku, ktorým nie je vždy v spoločenskej diskusii venovaná náležitá pozornosť. Jasnejšie tiež dokazuje, že fungovanie demokracie je výrazne komplexnou otázkou a existencia základných demokratických inštitúcií, garancia základných ľudských a občianskych práv a slobodné voľby sú iba nevyhnutnou, nie však dostatočnou podmienkou jej kvality. Meranie IVO tak síce nemá za cieľ byť podkladom k významným inštitucionálnym reformám ako niektoré rozsiahle demokratické audity, avšak mohlo by sa stať základom aspoň pre nastolenie debaty o možnej demokratizácii politického systému, či politického rozhodovania, ktorá na Slovensku na rozdiel od západnej Európy ešte systematickejšie nerozvinula.

Spomenutie prístupu demokratického auditu nám však okrem identifikácie podobností a rozdielov môže poslúžiť aj ako východisko k odhaleniu problematických stránok merania, ktoré nám predkladá publikácia.

Pre realizáciu demokratického auditu je predovšetkým potrebná silná a zdôvodnená koncepcia demokracie [Beetham 1994]. Potreba silnej a obhájiteľnej koncepcie demokracie z ktorej sa odvíjajú špecifické kritériá merania je nevyhnutnosťou nielen pre spomínané demokratické audity, ale pre všetky prípadové štúdie merania demokracie vo všeobecnosti. Znamená to, že IVO Barometer nie je výnimkou. Tento typ analýz hodnotí demokraciu do väčšej hĺbky za použitia väčšieho počtu kritérií ako široké kvantitatívne porovnania. Tu postačujú aj minimalistické definície, ktoré koncept výrazne zjednodušujú a umožňujú ľahšiu empirickú merateľnosť vo veľkej vzorke prípadov.

Neexistuje žiadny univerzálne platný koncept či definícia demokracie, ktorý by jednoznačne určoval jej atribúty, naopak štúdium demokracie sa vyznačuje existenciou veľkého množstva často protichodných chápaní demokracie. Presnejšia podoba konceptualizácie preto závisí na výbere a preferenciách výskumníkov. Práve vďaka mnohoznačnosti demokracie je potreba jej jasnej konceptualizácie a definície v akomkoľvek hodnotení jej kvality kľúčovou, inak sa stráca nevyhnutný referenčný bod z ktorého meranie vychádza a voči ktorému kvalitu posudzujeme. Rovnako tak bez silného východiskového

¹¹ Je vhodné tieto dva aspekty kvality demokracie odlišovať a uvedomiť si, že kvalitná demokracia v zmysle demokratickosti svojej inštitucionálnej štruktúry a rozhodovacích mechanizmov nemusí zaručovať efektívne a vhodné rozhodnutia, čo platí aj opačne.

konceptu demokracie ťažko dokážeme meranie adekvátne operacionalizovať a určiť jednotlivé atribúty demokracie a ich vzťah medzi sebou.

Napriek tomu, že je meranie kvality demokracie IVO Barometer svojim charakterom prípadovou štúdiou a zameriava sa na podrobné hodnotenie demokracie, nevychádza zo žiadnej podrobnej definície a konceptualizácie demokracie, resp. táto nevyhnutná požiadavka tohto typu merania je uspokojená iba veľmi nedostatočne. Ako som poukázal, v úvode definujúcom teoretické a metodologické východiská projektu, je táto otázka riešená prakticky iba jedinou vetou, ktorá charakterizuje optimálny stav demokracie s odkazom na štandardy Európskej únie a Rady Európy. Takto pojatá koncepcia demokracie a jej kvality je nielen nejasná, pretože nie je zrejmé o ktoré konkrétnejšie kritériá a štandardy sa autori budú opierať, nakoľko v knihe nie sú nijako bližšie uvedené ani konkretizované. Rovnako tak možno pochybovať o tom, že by zmienené inštitúcie dokázali poskytnúť komplexné a univerzálne platné štandardy kvalitnej demokracie v jej celej šírke a rôznorodosti a mohli tak odpovedať na množstvo problematických (často až konfliktných) otázok, ktoré s fungovaním demokracie nevyhnutne súvisia a sú stále predmetom diskusií bez jednoznačného riešenia¹². Prekvapujúce potom je, že pri samotnom hodnotení v jednotlivých kapitolách knihy sa prakticky žiadne odkazy na štandardy Európskej únie, či Rady Európy nevyskytujú. Navyše v kapitole nezávislé médiá autori používajú úplne odlišný hodnotiaci rámec ako štandardy uvedených organizácií, čo aj otvorene deklarujú - „Pre zhodnotenie stavu fungovania nezávislých médií a médií verejnej služby najlepšie poslúži hľadanie súvislostí s krajinami v podobnom štádiu vývoja. Nadpriemer potom znamená približovanie sa mediálnym štandardom v rozvinutých demokraciách“ (s. 59).

Projektu tak chýba jasný základný referenčný bod podľa ktorého možno identifikovať a odvodzovať ideálne resp. vhodné charakteristiky demokracie, čo by umožnilo posudzovať jej kvalitu. Odvolanie sa neurčité normy a kritériá Európskej únie a Rady Európy podmienku silnej a obhájiteľnej koncepcie demokracie rozhodne nenapĺňa.

Nejednoznačnosť pri konceptualizácii demokracie sa nevyhnutne premieta rovnako do výberu oblastí na ktorých sa kvalita hodnotí. Keďže nie je jasná východisková koncepcia demokracie, nie sú jasné ani kritériá na základe ktorých dospeli autori k výberu piatich oblastí jej hodnotenia. Na jednej strane nemožno popierať, že každá z nich istým spôsobom súvisí s fungovaním demokracie, avšak nedostatočná konceptualizácia neumožňuje presvedčivo určiť, že práve tieto oblasti konštituujú demokraciu a jej kvalitu. Konkrétne to znamená, že nie je jasné, prečo sú pre hodnotenie jej kvality základom práve uvedených päť oblastí, keďže ich výber ani previazanosť na vybranú koncepciu demokracie (v tomto prípade štandardy EÚ a Rady Európy) nie sú nijako vysvetlené. Otázne je predovšetkým zaradenie zahraničnej politiky navyše zúženej „z eurointegračného a transatlantického aspektu“ na úroveň základnej oblasti, ktorá má tvoriť kvalitu demokraciu. Nie je jasné prečo

¹² Napr. rozsah väčšinového rozhodovania, demokratizácia rôznych oblastí spoločnosti, miera obmedzovania demokratických rozhodnutí súdnictvom a pod.

práve tento výsek zahraničnej politiky má takú výraznú dôležitosť pre kvalitu demokracie na rozdiel od iných politík. Podobne sa možno pýtať prečo sa vo výbere nenachádzajú oblasti, ktoré sú často považované za významné aspekty demokracie ako napr. miera vplyvu občanov na rozhodovanie, responzivnosť vlády voči požiadavkám občanov, prípadne prečo je oblasť legislatíva oddelená od oblasti demokratických inštitúcií a právneho štátu.

Rovnako sporné môžu byť aj viaceré indikátory, pomocou ktorých sú jednotlivé oblasti merania špecifikované a hodnotené. Otázne sú predovšetkým viaceré hodnotené aspekty pri ktorých podľa môjho názoru je priamy vzťah s kvalitou demokracie pochybný. Inak povedané, ich naplnenie, prípadne vyššia úroveň neznamena lepšiu demokraciu. Prípadmi takýchto indikátorov sú najmä „pôsobenie prezidenta ako nadstraníckej inštitúcie“, „miera reformnosti uskutočňovaných vládnych opatrení¹³“ miera komplexnosti legislatívnej tvorby“ či „úroveň, kvalita a rozsah vzťahov s USA“. Podobne sú niektoré indikátory ako napr. „celkový charakter parlamentného rokovania o zákonoch a novelách“ všeobecné a nejednoznačné, naopak niektoré napr. „výkon pozície Kontaktnej ambasády NATO v Kyjeve“ prívlemlí špecifické.

Problematické momenty sa týkajú aj samotného procesu merania. Zvolená škála hodnotenia od 1 po 5 bodov s rozdelením na 0,25 bodov v každej oblasti (prakticky tak ide o 17 bodovú škálu) síce nie je teoreticky zdôvodnená, avšak zhoda jej rozsahu s tradične používaným školským hodnotením na Slovensku nepochybne pomôže lepšej orientácii a predstavivosti výsledného hodnotenia čitateľom, čo bol zrejme jej zámerom a možno to oceniť. Napriek tomu by správne pochopeniu a interpretácii výsledkov jednoznačne pomohlo, keby boli vybrané body uvedenej škály (celé čísla) konkrétnejšie opísané a charakterizované. V podobe, ktorú používa publikácia je stručne vysvetlená iba hodnota 1 (so spomínaným odkazom na štandardy Európskej únie a Rady Európy) a preto nie je vôbec zrejme ako hodnotiť a interpretovať ďalšie stupne škály.¹⁴

Ďalším problémom merania je nejasnosť v tom, ako presne vplývali konkrétne indikátory na udelené hodnotenia v jednotlivých oblastiach, resp. na ich zmeny. Predložené texty jednotlivých kapitol síce uvádzajú celý rad predovšetkým nedostatkov vo fungovaní demokracie na Slovensku, nie je z nich však konkrétnejšie zrejme, aký je ich presnejší vzťah k udelenému hodnoteniu. Kniha neobsahuje ani žiadnu sumárnu časť, ktorá by mohla pomôcť v jasnejšom prepojení indikátorov s výsledkami. Záverečná kapitola Martina Bútoru túto

13 Skúmanie „reformnosti“ vládnych opatrení v chápaní liberalizácie spolu so sledovaním „rozširovania priestoru pre pôsobenie trhových mechanizmov“ v oblasti zákonodarstva vzbudzuje dojem, že autori predpokladajú pozitívny vzťah liberalizácie a trhových mechanizmov na kvalitu demokracie, čo je však výrazne ideologická predstava.

14 Je otázne, či by bolo vhodné stotožniť jednotlivé hodnoty so školským hodnotením, k čomu by mohla použitá škála čitateľa intuitívne viesť. Podľa takéhoto hodnotenia by potom skóre kvality demokracie nameranej IVO Barometrom (2,9) najlepšie zodpovedalo tretiemu stupňu školského hodnotenia - „dobrá“, čo však vôbec nekorešponduje so závermi Martina Bútoru v jeho záverečnom hodnotení. Tento príklad interpretácie výsledkov iba dokladuje potrebu bližšieho popisu niektorých stupňov hodnotiacej škály, aby mohlo byť skóre merania korektne interpretované.

úlohu neplní, keďže sa venuje predovšetkým udalostiam z ďalšieho roku 2009 a celkovo hodnotí demokraciu na Slovensku iba vo veľmi všeobecných pojmoch. Uvedený nedostatok jasnosti prepojenia hodnotiacich indikátorov a výsledného skóre oslabuje zabezpečenie štandardov spoľahlivosti a opakovateľnosti merania, čo má vplyv na jeho validitu. Súvisí s tým aj problém subjektívnosti merania, keď sú namerané hodnoty do veľkej miery určované subjektívnym hodnotením výskumníka, čo je problém na ktorý upozorňujú najmä Bollen a Paxton [2000]. Možno povedať, že problému subjektívizmu sa vo výskume a meraní demokracie prakticky nedá vyhnúť, keďže neexistujú žiadne „objektívne“ ukazovatele, avšak práve podmienky spoľahlivosti a opakovateľnosti sú nástrojmi, ktoré dokážu problém subjektívnosti do veľkej eliminovať. Ďalším z riešení je rozšírenie okruhu hodnotiteľov, čo IVO Barometer spĺňa, keďže autormi podkladových analýz pre hodnotenie sú v každej z hodnotených oblastí najmenej dvaja odborníci. Ako riešenie nedostatkov spoľahlivosti a opakovateľnosti merania to však podľa môjho názoru nepostačuje.

Charakteristika IVO Barometra, ktorá ju do istej miery odlišuje od iných prípadových štúdií hodnotenia demokracie je jeho číselné vyjadrenie a následná agregácia výsledkov. Tento postup si nevyžiadalo medzinárodné porovnanie, ale snaha o porovnanie v čase, keďže ide o kontinuálny výskum. Postup agregácie v tomto prípade je v súlade so štandardnou praxou hodnotení demokracie, ktorou je tlačiť proces agregácie na najvyššiu možnú úroveň do jedného skóre. Väčšina tvorcov indexov sa jednoducho domnieva, že je vhodné a žiaduce posunúť sa na najvyššiu úroveň, ktorou je jednodimenzionálny index, nebýva však ponúknuté žiadne teoretické zdôvodnenie voľby úrovne agregácie ani zabezpečenie súladu teoretického prepojenia atribútov a zvoleného agregáčného pravidla [Munck, Verkuilen 2002].

Zo zvoleného agregáčného pravidla vyplýva, že každej oblasti (s výnimkou zahraničnej politiky) je prisudzovaná rovnaká váha. Bezpochyby najzaujímavejšou skutočnosťou je rozhodnutie nehodnotiť číselným indexom oblasť zahraničnej politiky, ale hodnotiť ju iba „naratívne“, čo však prakticky znamená, že jej hodnotenie nemá žiadny vplyv na celkové hodnotenie kvality demokracie vyjadrené celkovým agregovaným indexom. Uvedené rozhodnutie spochybňuje zmysluplnosť hodnotenia tejto oblasti ako takej. Ako som už uviedol, dôvod tohto postupu nie je nikde vysvetlený a iba pridáva na už aj tak výrazných pochybnostiach, že pre hodnotenie kvality demokracie je vhodné zaradenie zahraničnej politiky v tejto podobe.

Celkovo možno publikáciu Slovensko 2008, Trendy v kvalite demokracie zhodnotiť ako rozporuplnú. Na jednej strane nám prináša sumár užitočných poznatkov a upriamuje nás na udalosti, ktoré sú z hľadiska demokracie prinajmenej problematické, rovnako tak prináša kvalitné analýzy vývoja v niektorých spoločenských oblastiach (vzdvihnúť možno napr. časť o médiách). Na druhej strane obsahuje nedostatky predovšetkým v konceptuálnej a metodologickej stránke výskumu, ktoré významne oslabujú najmä výpovednú hodnotu jeho

indexov rovnako tak aj ich nameraných hodnôt, čo do veľkej miery limituje ich využitie ako dôveryhodných ukazovateľov pre iných výskumníkov. Ak by sme preto chceli charakterizovať IVO Barometer ako zrkadlo stavu demokracie na Slovensku, myslím že vhodným prirovnaním by bolo prirovnanie k zrkadlu na viacerých miestach ešte zahmlenému.

Upozornenie na problematické časti tejto knihy a širšie aj celého výskumu však nemá v žiadnom prípade slúžiť na jeho dehonestáciu, naopak má za cieľ byť skôr námetom na diskusiu či vylepšenia. Tým skôr, že s náročnými výzvami konceptualizácie, merania a agregácie pri hodnotení demokracie sa nedokázali vysporiadať ani renomované svetové výskumy.¹⁵

LITERATÚRA:

- BEETHAM, D. (1994). *Key principles and Indices for a Democratic Audit*. In: Beetham, D. (ed.): *Defining and Measuring Democracy*. London, Sage, s.25-43.
- BEETHAM, D. (1999). *The Idea of Democratic Audit in Comparative Perspective*. In: *Parliamentary Affairs*, Vol.52, No.4, s..567-581.
- BERG-SCHLOSSER, D. (2004). *The Quality of Democracies in Europe as Measured by Current Indicators of Democratization and Good Governance*. In: *Journal of Communist Studies and Transition Politics*. Vol.20, No.1. s.28-55.
- BOLLEN, K. A. a PAXTON, P. 2000. *Subjective Measures of Liberal democracy*. In: *Comparative Political Studies*, Vol.33, No.1, s..58-86.
- DUNLEAVY, P.; MARGETTS, H. (1994). *Auditing Democracy: the Case for an Experiential Approach*. In: Beetham, D. (ed.): *Defining and Measuring Democracy*. London, Sage, s.155-181.
- MALOVÁ, D.; DOLNÝ, B. (2008). *The Eastern Enlargement of the European Union: Challenges to Democracy?* In: *Human Affairs*, Vol.18, No.1, s.67-80.
- MESEŽNIKOV, G. (2009). *Premiér komentátor*. SME, 9.7.2009.
- MUNCK, G.I.; VERKUILEN, J. (2002). *Conceptualizing and Measuring Democracy. Evaluating Alternative Indices*. In: *Comparative Political Studies*, vol.35, No.1, s.5-34.
- RINGEN, S. 2007: *What Democracy Is For? On Freedom and Moral Government*. Princeton, Princeton University Press.

15 Bližšie Munck a Verkuilen [2002].